

اشاره

ضرورت آگاهی از نیازها، و علاقه‌ها و سلیقه‌های دانش‌آموزان، به‌منظور برنامه‌ریزی بهتر و مفیدتر برای تولید و نشر کتاب‌هایی که بالندگی فکری و فرهنگی و علمی آنان را از یکسو و ایجاد، تقویت و تعمیق فرهنگ مطالعه و کتابخوانی را از سوی دیگر موجب شود، اجتناب‌ناپذیر و بدیهی است. به همین منظور، پژوهش حاضر با دو هدف زیر انجام شده است:

۱. دستیابی به میزان مطالعهٔ درسی و غیردرسی دانش‌آموزان استان اصفهان (دورهٔ متوسطه) و منابع مطالعهٔ آنان.

۲. دستیابی به روند موضوعی منابع مورد مطالعه، مؤلف‌های اصلی تأثیرگذار بر میزان مطالعه، موضوع مطالعه و نوع منابع برای انجام پژوهش مزبور، بعد از انجام پیمایش روی ۵۱۷ نفر از دانش‌آموزان دورهٔ متوسطهٔ استان که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده بودند و میزان، نوع و کتاب‌های مطالعه‌شده را روشن می‌ساخت، سیستم مقوله‌بندی متغیرهای تحلیل محتوا تنظیم شد و سپس تعداد ۲۰ عنوان از کتاب‌های پرخواننده، از نظر محتوا و با روش‌های آماری توصیفی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. اهم یافته‌های به‌دست آمده را در دو بخش می‌خوانیم:

چکیده یافته‌های یک پژوهش

تحلیل محتوای

کتاب‌های غیردرسی مطالعه‌شده
توسط دانش‌آموزان دورهٔ متوسطه
استان اصفهان^۱

هیچ روشی، برتر از پژوهش نیست.
حضرت علی(ع)

الف) یافته‌های بخش پیمایش

درحالی که حدود ۳۷ درصد آنان روزنامه و حدود ۲۸ درصد نیز مجله مطالعه می‌کردند.

● زمینه و حوزه مطالعه بیشترین تعداد افراد «کتاب داستان» (۳۲ درصد) بود. زمینه‌های علمی (۲۵ درصد)، مذهبی (۱۵ درصد) و تخیلی (۱۴ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار داشت. مطالعه در زمینه‌های اخلاقی کمترین میزان را به خود اختصاص داده بود (۶ درصد).

● هدف بیشترین افراد (۶۶ درصد) از مطالعه، سرگرمی و بعد از آن «کمک به یادگیری مطالب درسی» (۲۰ درصد) بود.

● برای تهیه کتاب جهت مطالعه، بیشترین افراد «امانت گرفتن از مدرسه و کتابخانه» (۳۶ درصد) و از دوستان (۲۳ درصد) را مطرح کردند (خرید کتاب (۱۸ درصد) و داشتن در منزل (۱۹ درصد) در مرتبه بعدی قرار داشت.

● بیشترین تعداد افراد (۲۸ درصد) اعلام کردند که بین ۲۰ تا ۵۰ کتاب غیر درسی در منزل دارند. در رتبه بعدی، ۲۶ درصد بین یک تا پنج کتاب و ۱۵ درصد بین ۵ تا ۱۰ کتاب داشتند. کمترین تعداد (۵ درصد) هیچ کتاب غیردرسی در منزل نداشتند.

● افرادی که مطالعه غیردرسی کمی داشتند، علل آن را چنین بیان کردند: زیاد بودن تکالیف درسی (۲۸ درصد)، انجام فعالیت‌ها و کارهای دیگر (۱۹ درصد)، بالا بودن قیمت کتاب (۱۸ درصد)، در دسترس نبودن کتاب (۱۵ درصد)، نبود کتابخانه غنی در محل و مدرسه (۹ درصد) و نداشتن علاقه شخصی (۶ درصد).

● در مورد این که آیا در طول سال تحصیلی گذشته، کتاب غیردرسی مطالعه کرده‌اند یا نه،

● در نمونه‌های انتخاب شده، نیمی از افراد پسر و نیم دیگر دختر بودند؛ به گونه‌ای که ۷۵ درصد آنان در شهر و ۲۰ درصد در روستا زندگی می‌کردند. بقیه محل سکونت خود را مشخص نکرده بودند. این افراد در دامنه سنی ۱۴ تا ۲۱ سال و بیشترین تعداد آنان، شانزده ساله (۲۹ درصد) بودند.

● از نظر پایه تحصیلی، سهم هر پایه در نمونه تقریباً برابر (۳۳ درصد) و از نظر معدل تحصیلی سال قبل، معدل‌ها بین یازده تا بیست بود؛ به گونه‌ای که بیشترین تعداد افراد، معدل پانزده (۱۳ درصد) داشتند.

● از نظر ساعات مطالعه در شبانه‌روز، بیشترین تعداد افراد (۲۸ درصد) بین یک تا دو ساعت مطالعه داشتند و فقط حدود ۸ درصد افراد مطالعه‌ای کم‌تر از یک ساعت را اعلام کردند. حدود ۲۱ درصد افراد نیز بیش از ۴ ساعت مطالعه داشتند.

● جنس، سن، شاخه تحصیلی و معدل افراد روی میزان مطالعه آنان تأثیر داشت، اما پایه تحصیلی، مستقل از آن بود.

● در مورد داشتن مطالعه غیردرسی، بیشترین تعداد افراد (۴۲ درصد) مطالعه کم‌تر از یک ساعت و کمترین آنان (۳ درصد) مطالعه بیش از ۴ ساعت را اعلام کردند.

● میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان نیز مستقل از جنس آنان نبود، اما ارتباطی بین مطالعه غیردرسی، سکونت در شهر یا روستا و شاخه تحصیلی افراد وجود نداشت.

● منابع مطالعه غیردرسی حدود ۸۰ درصد دانش‌آموزان، کتاب‌های گوناگون بوده،

فقط ۸ درصد افراد هیچ کتاب غیر درسی مطالعه نکرده بودند و ۹۲ درصد افراد بین یک تا چهار کتاب غیر درسی مطالعه شده را مطرح کردند.

● در میان کتاب‌های غیر درسی مطالعه شده، کتاب‌های زیر به ترتیب، بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص دادند: داستان راستان (۵۷ مورد)، پنجره (۲۳ مورد)، دیوان حافظ (۱۸ مورد)، مثلث برمودا (۱۶ مورد).

● تعداد کل کتاب‌های عنوان شده از سوی دانش‌آموزان، ۸۸۹ عنوان بود.

ب) یافته‌های بخش تحلیل محتوا

● ۱۳ کتاب تألیف، و ۷ کتاب ترجمه و تدوین بود. موضوع اصلی بیش‌تر کتاب‌ها «عشقی» (۷ مورد) و بعد از آن اجتماعی-

خانوادگی (۵ مورد) بود.

● هدف اصلی مطالب کتاب‌های مذهبی مورد تحلیل، «تعلیم و اطلاع‌رسانی» (۴۶ درصد)، و در مرتبه بعد، «تشییق و ترغیب» (۲۳ درصد) و «توصیف و تفسیر» (۱۷ درصد) بود. در میان کتاب‌های مذهبی، به ترتیب از «کتاب‌های حدیث و روایت» (۴۵ درصد)، «کتاب‌های دیگر» (۲۴ درصد) و «قرآن و کتاب‌های حدیث» (۱۷ درصد) بیش‌تر استفاده شده بود.

● ارزش‌های مذهبی، اخلاقی و اجتماعی بیش‌تر از سایر ارزش‌ها در کتاب‌های مذهبی مطرح شده بودند (به ترتیب ۳۷، ۲۵ و ۱۲ درصد).

● موضوع محوری کتاب‌های مذهبی متعدد و متنوع بود، اما بیش‌ترین موارد «وظایف

از نظر ساعات مطالعه در شبانه‌روز، بیش‌ترین تعداد افراد (۲۸ درصد) بین یک تا دو ساعت مطالعه داشتند و فقط حدود ۸ درصد افراد مطالعه‌ای کم‌تر از یک ساعت را اعلام کردند

و احکام مذهبی» (۱۳ درصد)، «اخلاق و آداب اجتماع» (۱۱ درصد) و «شخصیت‌ها و الگوهای مذهبی و دوستی آن‌ها» (۹ درصد) بود.

● در ۹۴ درصد موارد، مطالب کتاب‌های مذهبی کاربردی بودند و بیش‌ترین جنبه‌های کاربرد آن‌ها، «تهذیبی (اخلاقی)» (۴۷ درصد) و بعد از آن «یادگیری» (۱۹ درصد) بود.

● در کتاب‌های داستانی، در ۵۶ درصد موارد قهرمان داستان، زن و غالباً جوان (۴۸ درصد) بود. همچنین، در ۷۸ درصد موارد، وضعیت و پایگاه اقتصادی اجتماعی قهرمان متوسط (۴۸ درصد) و بالا (۳۰ درصد) بود. در ۶۷ درصد موارد، قهرمان در نقش مثبت و در ۴ درصد موارد در نقش منفی ظاهر می‌شد. در ۷۳ درصد موارد نیز تغییر پایگاه اقتصادی اجتماعی نداشت. اما در مواقعی که این تغییر وجود داشت، در بیش‌تر مواقع (۲۰ درصد)، در مسری صحیح و قانونی و به علت قابلیت‌های فردی و تلاش قهرمان (۱۳ درصد) و در جهت بهبود وضعیت قهرمان (۱۶ درصد) بود.

● روابط بین فردی قهرمان اصلی با سایرین، در ۱۸ درصد موارد سازنده و مفید و در ۱۲ درصد موارد مخرب و غیرسازنده بود. همچنین، عملکرد قهرمان در ۶۳ درصد موارد موفقیت‌آمیز بود. اصلی‌ترین ابزار تأثیرگذاری قهرمان بر مخاطب، در ۴۱ درصد موارد گفتار او و در ۴۱ درصد دیگر گفتار و رفتار او بود.

● روابط بین فردی افراد در ۷۷ درصد موارد مثبت و مطلوب بود و در ۴۵ درصد موارد، پیام‌های داستان به گونه‌ای غیرمستقیم به

مخاطب منتقل می‌شد.

● ارزش‌های ارائه‌شده در کتاب‌های داستانی در بیش‌تر موارد اخلاقی (۴۲ درصد) و بعد از آن، مذهبی (۱۲ درصد) و اجتماعی (۷ درصد) بود. همچنین، ۴۰ درصد مطالب این کتاب‌ها مرتبط با معضلات جامعه و ۶۰ درصد آن‌ها ارتباطی با این معضلات بود. بدآموزی‌های رفتاری، گفتاری، و... فقط در ۴ درصد مطالب وجود داشت. هدف ۴۱ درصد مطالب، سرگرمی و انتقال احساسات بود.

● بیش‌تر مطالب داستان‌ها، آرامش‌بخش (۴۹ درصد) و بخشی از آن‌ها هیجان‌آور (۳۸ درصد) بود. در ۵۱ درصد موارد، داستان‌ها مخاطب را به سمت پیشرفت برمی‌انگیختند. نویسندگان در ۹۶ درصد از موارد، تصویرسازی موفقی از قهرمانان اصلی داشتند و در ۳۳ درصد موارد، بنیان خانواده در داستان حفظ شده بود.

● اصلی‌ترین موضوع در کتاب‌های داستانی، «عشق، عاشقی و دوست داشتن» (۱۷ درصد) و «محبت به دیگران و دوست داشتن آن‌ها» (۱۰ درصد) بود.

■ براساس یافته‌های این پژوهش پیشنهاد شده است، ضمن نظارت و ارزشیابی دقیق محتوای کتاب‌های منتشره، در طول زمان‌های متوالی نیازسنجی‌هایی از اقشار گوناگون و از جمله دانش‌آموزان در مورد نیاز آنان به منابع غیردرسی صورت گیرد و بر مبنای آن، خوراک مطالعاتی آن‌ها تهیه شود.

زیرنویس

۱. پژوهشگر: جواد یارعلی، شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان اصفهان، ناظر: دکتر ثریا معمار، بهمن‌ماه سال ۱۳۷۹.